

5. De wet van Mozes over verzoening.

Inleiding.

De Bijbel leert, dat voor verzoening met God bekering voorwaarde is. Mensen kunnen aan die voorwaarde voldoen, omdat God hen daarvoor de kracht geeft (hoofdstuk 2).

De offers in het O.T. bevestigen dat het gaat om bekering en toewijding. Met offers leren mensen hun leven over te geven aan God (hoofdstuk 3 en 4).

Nu stellen we nadrukkelijk de vraag: vertellen de boeken van Mozes nog iets anders over de verzoening? We geven aandacht aan die delen die daar mogelijk iets over zeggen.

In het volgende hoofdstuk stellen we deze zelfde vraag t.a.v. het verdere Oude Testament.

5.1. Genesis.

5.1.1. Genesis 2:17.

Om te bewijzen dat alle mensen de doodstraf verdienen, wordt vaak gewezen naar Genesis 2:17. God zegt daar in het Paradijs tegen Adam: *‘wanneer je eet van de boom van de kennis van goed en kwaad, zul je onherroepelijk sterven’*.

De gangbare redenering is hiervoor als volgt:

- (a) Stilzwijgend wordt verondersteld dat het woord ‘sterven’ in deze tekst ook betekent ‘voor eeuwig verloren gaan’¹.
- (b) Deze tekst past men vervolgens toe op alle mensen, omdat we *in Adam* allemaal zondigden. Of men redeneert, dat iedereen weleens heeft gezondigd (gegeten van de boom) – dus is iedereen schuldig en veroordeeld tot de eeuwige dood.
- (c) Daarbij stelt men, dat God zich aan deze door Hemzelf ingestelde (algemene) rechtsregel *moet* houden, omdat Hij anders onrechtvaardig of onbetrouwbaar zou worden!

De conclusie uit dit abc is dan: we zitten als mensen in het slop! We verdienen allen de eeuwige straf of vervloeking en die straf móet ondergaan worden.

Maar – zo gaat de redenering verder – gelukkig zond God zijn Zoon, Jezus, om onze plaatsvervanger te zijn. Hij nam onze schuld op zijn schouders en droeg de straf en vloek voor ons in de plaats. Zo is aan de regel van God voldaan en is God toch rechtvaardig, als Hij ons vergeeft en toch tot zijn kinderen aanneemt.

Deze redenering is vastgelegd in de gereformeerde belijdenissen met expliciete verwijzing naar Genesis 2:17² en ook te vinden in allerlei dogmatische, exegetische en andere boeken. Deze tekst functioneert als een zwaar argument.

Onjuist gebruik.

Dit gebruik van Genesis 2:17 is mijns inziens onjuist om de volgende redenen:

- a. Vanuit de context is er geen aanleiding om in deze tekst bij het woord ‘sterven’ te denken aan méér dan lichamelijk sterven. Waarschijnlijk zou er zonder zondeval ook een overgang geweest zijn van het aardse, natuurlijke bestaan naar het eeuwige, geestelijke bestaan (cf. 1 Korintiërs 15:45-50). Dat zou dan feestelijk en voor ieder op eigen tijd geweest zijn. Als gevolg van de zonde is die overgang nu een pijnlijk proces van sterven geworden³.
- b. Wat God aankondigde, gebeurt ook met alle mensen. Het sterven vindt inderdaad plaats. In Genesis 5 lezen we de eentonige herhaling *‘en hij stierf’* (op Henoch na).

¹ Ook wel *de geestelijke dood* of *de tweede dood* genoemd (Efeziërs 2:1; Openbaring 20:6,14).

² NGB art 14,20; HC Zd 4 vr/a 10-17; DL art II,1. Zie ook in Catecheseboekjes.

³ Zie hierover ook hoofdstuk 2 noot 1. Ook bij Athanasius en Augustinus is deze gedachte al te vinden.

- c. Het feit dat mensen sterven zegt niets over hun eeuwig wel of wee. Na de zondeval gaat God nog steeds 'gewoon' met de mensen om, zo blijkt in Genesis 4 en daarna. De beslissing over verzoening en eeuwigheid wordt niet bepaald door een enkele zondige daad van voorouders, maar door de houding of gezindheid die mensen zelf tegenover God en zonden vertonen.
- d. De vooronderstelling in de redenering is: God moet zich altijd houden aan wat Hij gezegd heeft! Maar werd God onrechtvaardig toen Hij Henoeh en Elia niet liet sterven (Genesis 5:4; 2 Koningen 2:11)? De vooronderstelling is gewoon onjuist. Hoe vaak vertelt de Bijbel ook niet over Gods berouw of verandering? Juist omdat Hij onveranderlijk liefdevol is, reageert God blijkbaar op hoe mensen doen en kan Hij van eigen voornemens of besluiten afwijken of afzien! God is *de levende God*, die graag zijn voornemen wijzigt, als zondaren zich bekeren. Want Hij heeft geen behagen in de dood van zondaren, maar daarin dat ze zich bekeren en zullen leven.

Daarom lijkt me de conclusie gerechtvaardigd: **Genesis 2:17 kan niet fungeren als fundamentsteen onder de leer van de verzoening door (plaatsvervangende) voldoening.**

Wie de tekst zo wil gebruiken, moet aantonen dat de toegevoegde vooronderstellingen aannemelijk en bijbels zijn.

5.1.2. Genesis 15:6.

Een belangrijke gedeelte voor ons onderwerp is 15:1-6. God belooft daar aan Abram dat hij een groot nageslacht zal krijgen. Maar Abram is kinderloos en al oud. Hij legt zijn moeite met de belofte voor aan God. God laat hem kijken naar de lucht vol sterren en belooft Abram nogmaals een nageslacht, zo talrijk als de sterren. Dan staat er (in verschillende vertalingen):

'Abram vertrouwde op de HEER en deze rekende hem dit toe als een rechtvaardige daad' (NBV); *'...en de Heer zag daarin een bewijs van zijn oprechtheid'* (GNB).

'En hij geloofde in de HERE en Hij rekende het hem toe als gerechtigheid' (NV51); *'... en Hij rekende het hem tot gerechtigheid'* (SV).

Uit de verschillende vertalingen blijkt, dat dit zinnetje verschillend geïnterpreteerd wordt. Soms wordt in de woorden 'toereken van gerechtigheid' de hele Reformatorische leer van 'verzoening door plaatsvervangende voldoening' ingelezen. Maar zou dit werkelijk de boodschap van dit kleine zinnetje zijn? Dit is niet aannemelijk, omdat Genesis nergens grond geeft om aan deze leer te denken. Zou dan zo'n centrale leer hier in zo'n zinnetje 'verstopt' zitten? Dat is niet aannemelijk.

Anderen pleiten voor de verklaring die in de GNB klinkt: Abram nam een zodanige houding van vertrouwen en overgave aan, dat daaruit voor God helder werd 'dat het met het hart van Abram in orde was'⁴. Deze uitleg lijkt me, gezien de woorden en de context, het meest passend. Omdat dit zinnetje in het NT nadrukkelijk een rol speelt, bespreken we dit verder in het algemene hoofdstuk over 'Paulus en Verzoening'. Het is al wel helder, dat deze tekst geen overtuigend bewijs is voor de leer van plaatsvervangende betaling van schulden.

5.1.3. Verzoening tussen mensen.

In Genesis lezen we verder niets anders dan we al vonden over verzoening met God.

⁴ W.H. Gispen op dit vers in zijn Commentaar op *Genesis* (COT). J. de Fraine S.J. in *Genesis uit de grondtekst vertaald en uitgelegd* (Romen) zegt: Tegen alle schijn in heeft Abram vertrouwen, 'geloof' hij in Gods belofte (Jak 2:23); zo komt hij in de zielehouding, waarin hij 'rechtschapen' is, d.i. wat hij moet zijn in Gods ogen. Wanneer God die objectieve gerechtigheid constateert, 'reken Hij ze aan'. Even verder spreekt hij over 'de juiste gemeenschapsverhouding'. Zie ook J. Ridderbos: *Abraham. De vriend Gods*, p. 196-198, die zegt: Abraham 'voldoet aan de eis van de bijzondere vriendschapsbetrekking, waarin God met hem is getreden'.

Wel zijn er situaties waarin sprake is van verzoening tussen mensen. Die zijn leerzaam, want er lopen parallellen. De mens is immers geschapen naar Gods gelijkenis.

We lezen in Genesis 32 dat Jakob bang is zijn broer Ezau te ontmoeten. Jakob heeft z'n broer z'n eerstgeboorterecht ontfutseld door misbruik te maken van een zwak moment van Ezau. Later heeft hij, samen met z'n moeder, Ezau bedrogen. Het is helder dat Jakob beseft, dat Ezau redenen heeft om wraak te nemen.

Nu zullen, na jaren, deze twee broers elkaar weer ontmoeten. Ezau komt er aan met veel bewapende mannen (32:6). Jakob wordt bang en neemt allerlei maatregelen om de dreigende schade te beperken. Ook bidt en smeekt hij God om redding. Vervolgens stuurt hij een geschenk van honderden dieren op Ezau af. Hij denkt: *'Laat ik hem verzoenen met het geschenk dat voor mij uitgaat ... misschien zal hij mij goedgunstig zijn'* (32:20).

Jakob wil 'verzoening' bewerken door zijn misdaden van vroeger met een geschenk te compenseren; dus door een zekere vergoeding of betaling.

Daarna worstelt God met Jakob bij de Jabbok (32:25ev). Het is een worsteling om het hart van Jakob: 'Wordt nu eens eindelijk eerlijk en vertrouw niet langer op eigen slimme streken, maar op Mij'. Tenslotte dringt het tot Jakob door en roept hij uit: *'Ik laat u niet gaan, tenzij u mij zegent'*. Jakob erkent zijn afhankelijkheid en vertrouwt z'n leven toe aan God.

Dan blijkt Ezau Jakob welgezind. Hij hoeft de geschenken niet. **Hier blijkt, dat zelfs iemand als Ezau kan vergeven 'om niet'; dus zonder enige vergoeding of compensatie te willen.**

Maar Jakob doet z'n uiterste best toch de geschenken aan Ezau te geven. Denkt hij daardoor Ezau aan zich te verplichten? Na veel aandringen neemt Ezau ze tenslotte aan.

Wilde Jakob met het geschenk zijn schuld compenseren? Het is duidelijk, dat voor Ezau compensatie of schuldbetaling geen voorwaarde is voor verzoening. Ezau wil gewoon vergeven. Voldoening blijkt geen voorwaarde voor verzoening.

5.1.4. Jozef.

Verder wordt verteld over Jozef. Hij wordt door zijn broers misdadig verkocht. Het gevolg daarvan is, dat Jozef jarenlang slaaf is en zelfs in de gevangenis terecht komt. Na jaren ontmoeten de broers hem. Dan is Jozef onderkoning in Egypte en heeft veel macht. Zij schrikken zich echt bijna dood (45:3). Maar bij Jozef is geen lust tot wraak. Geen haar op zijn hoofd denkt er aan vergoeding te eisen voor het aangedane onrecht. Hij beproeft hen wel, maar zoekt geen compensatie of straffen voor aangedaan leed. Hij wil weten: hoe zijn ze nu? Zijn ze veranderd? Leven ze nú met liefde? De verzoening is van Jozefs kant volkomen en diepgaand. De broers kunnen het maar moeilijk geloven (zie 50:15-21).

Ook deze geschiedenis laat (net als de vorige) helder zien, dat verzoening zonder enige vergoeding of strafbetaling mogelijk is en niets onrechtvaardigs in zich heeft.

5.2. Exodus.

In Exodus lezen we een belangrijke geschiedenis, die direct gaat over verzoening met God. Na de bevrijding uit Egypte sluit God met het volk het verbond bij de berg Horeb. Ze ontvangen het geschenk van de tien geboden. God wil daarmee zijn volk leren wat leven in vrijheid is. Als Mozes dan lang bij God op de berg is, maakt het volk een gouden kalf en ze noemen dat: 'de HEER die ons uit Egypte heeft gehaald' (32:4). Ze vieren feest met dat kalf, waarbij het een ordinaire dronkenmansbende wordt.

God is zó boos, dat Hij het volk als geheel wil verdelgen (32:9,10). Dankzij Mozes ziet Hij daarvan af (vs 14). Mozes brengt met harde hand weer orde in die teugelloze bende (vs 25). De volgende dag doet Mozes voorbede en vraagt om vergeving voor het volk. Daarbij zegt hij het volgende (32:31ev):

“Ach HEER, dit volk heeft zwaar gezondigd: ze hebben een god van goud gemaakt. Schenk hun vergeving voor die zonde. Wilt u dat niet, schrap mij dan maar uit het boek dat u geschreven hebt”.

Biedt Mozes hier aan plaatsvervangend te sterven voor het volk? Of zegt hij, dat hij liever met het volk sterft als God niet wil vergeven? Het is niet helemaal helder. Wel is helder dat hij zijn leven verbindt aan dat van het volk! De HEER zegt daarop:

“Alleen wie tegen mij gezondigd heeft, schrap ik uit mijn boek”.

God zegt hier dat Hij nooit onschuldigen zal straffen! De vraag dringt zich weer op: zou verzoening met God dan wel via deze weg tot stand komen (via het straffen van een onschuldige plaatsvervanger, zijn Zoon)?

Volgens SV en NV51 trekt Mozes in Exodus 23:7 een parallel tussen God en mensen: mensen mogen onschuldigen en rechtvaardigen niet straffen (en schuldigen niet vrijspreken), want God zal zulk onrecht nooit doen! (NV51).

5.3. Leviticus.

De offerdienst hebben we besproken. Daarnaast worden veel bepalingen gegeven voor de rechtspraak. Dan gaat het niet om verzoening, maar worden straffen op misdaden vastgesteld. Mensen moeten weten en eventueel voelen, dat bepaalde zaken niet acceptabel zijn in Gods koninkrijk. Door het ‘oog om oog en tand om tand’ wordt het kwaad beteugeld. Iedereen weet dat rechters je voor misdaden even hard zullen laten boeten. Zo wil de HEER mensen opvoeden en weerhouden misdaden te begaan. Het is de bedoeling dat strafbepalingen en handhaving daarvan pedagogisch en preventief werken, zodat ieder weet wat goed en kwaad is en daarnaar handelen zal. *‘Wet doet zonde kennen’*, opdat mensen die zonden niet zullen doen!

5.4. Numeri.

De meeste verhalen of bepalingen in dit boek werpen geen nieuw zicht op verzoening. Wel wordt heel helder, dat het zover kan komen dat God bij een hardnekkig volharden in zonde of bij een brutale houding niet bereid is te vergeven. Gods geduld heeft grenzen en kan op raken. Berouw helpt dan niets meer. Het volk draagt dan ook de gevolgen. Het moet bijvoorbeeld veertig jaren in de woestijn blijven rondzwerven, totdat de eerste generatie uitgestorven is (14) als gevolg van hun brutaal ongeloof. Ze hadden echt wel anders kunnen reageren. Kaleb en Jozua deden dat immers ook. Die worden geprezen om hun andere mentaliteit en keus (14:24).

Voorbede door mensen als Mozes helpt gelukkig wel om vernietiging van het totale volk te voorkomen, maar onwilligheid heeft consequenties.

Een verhaal dat wel iets zegt over verzoening staat in hoofdstuk 25. Daar staat dat veel Joden zich in lieten met Moabitische vrouwen en hun goden (!). *“Daarom ontstak de HEER in woede tegen Israël”* (25:1-3). Hij eiste dat leiders die hierin waren voorgegaan gedood zouden worden (vs 4,5). Ook zond God een dodelijke plaag waardoor velen stierven (vs 9). Op een cruciaal moment doodt Pinehas in toewijding aan God twee van die overspelers op een voor ons gevoel gruwelijke wijze. Dan zegt de HEER: *“Dankzij Pinehas ... heb ik mijn woede tegen de Israëlieten laten varen. Omdat hij voor Mij is opgekomen, heb ik hen niet allemaal in mijn afgunst om het leven gebracht”* (vs 11). En God sluit met Pinehas *“een vriendschapsverbond ..., omdat hij voor zijn God is opgekomen en verzoening voor de Israëlieten heeft bewerkt”*. Waardoor bewerkte Pinehas toen verzoening met God voor het volk? Door zijn toewijding – die heel duidelijk in zijn daad bleek. Dat er iemand was die zich

zo voor God wilde inzetten en voor Gods eer opkwam, deed God blijkbaar zo goed dat Hij afzag van verder straffen. Dit bevestigt wat we eerder vonden, dat toewijding God gunstig en genadig stemt.

5.5. Deuteronomium.

In dit boek herhaalt Mozes veel geschiedenissen en wetten. Die laatsten zijn gegeven *om naar te leven*. In Hoofdstuk 13 wordt gezegd wat er moet gebeuren als een hele stad andere goden gaat dienen. Alles wat daar leeft moet gedood worden. *“Daarna moet u de stad en de goederen in brand steken, als een brandoffer voor de HEER, uw God. ... Als u zo handelt zal de woede van de HEER bekoelen en zal Hij u genadig zijn. ... Want dan bent u de HEER, uw God, gehoorzaam”* (13:17-19). Het verbranden van de stad heeft op zichzelf geen waarde, maar God ziet daarin een bewijs van de toewijding van het volk. Zo'n verbranding is daarom een brandoffer voor de HEER.

Er worden vrijsteden aangewezen om te dienen als vluchtplaats voor mensen die per ongeluk iemand gedood hebben (19:1v). Dan ben je immers geen moordenaar. Ook hier blijkt dat God werkt met het verschil tussen opzettelijk (bewust) en per ongeluk zondigen (vs 4-6). Bij het laatste is er geen sprake van gevolgen maar niet van schuld, zo lijkt vs 10 te zeggen. Moordenaars moeten uiteraard wel uitgeleverd worden om gedood te worden – als men dat niet doet blijft er bloedschuld op heel Israël rusten (vs 11-13).

Mozes belooft zegen van God bij trouw en gehoorzaamheid. Maar andersom belooft Hij Gods vloek als het volk *niet* met God wil leven en liever eigen wegen gaat (zie 27-30). Mozes gaat er steeds van uit, dat het volk in staat is om naar Gods wet te leven. De geboden van God zijn niet te moeilijk (30:11ev). Doet Israël niet wat God zegt, dan kiezen zij zelf voor hun dood (30:19,20). God geeft hen kracht om te doen wat Hij zegt. Als ze in toewijding, verzoend met God leven, zal Hij hen veel zegen doen ervaren. Zoveel zegen zelfs, dat Israël het licht voor de naties zal zijn. De menorah of kandelaar is daarom het symbool geworden van Gods plan met Israël.

5.6. Conclusies.

- a. De hele wet van Mozes leert dat verzoening met God ontstaat via de weg van berouw, bekering en toewijding. Over andere voorwaarden lezen we niets.
- b. Ook tussen mensen ontstaat verzoening, als wederzijds een welgezinde houding wordt aangenomen. De liefdevolle gesteldheid van het hart is fundamenteel voor verzoening.
- c. Plaatsvervangende schuldbetaling wordt nergens geleerd in de wet van Mozes en lijkt zelfs door God afgewezen te worden als bij Hem onmogelijk (Exodus 32).